

XIX. Yüzyıl Başlarında Edirne Mahkemesi ve Çalışma Düzeni

Edirne Court and Working Order in the Beginning of 19th Century

Sadık Emre KARAKUŞ

Özet

Bu makalede, birçok Osmanlı kazasında bulunmayan özelliklere sahip Edirne Şer'î Mahkemesinin XIX. yüzyıl başlarındaki durumu ve çalışma düzeni incelenmiştir. Bariz bir vazife taksimine dayanan ve ihtisaslaşmış alt mahkemelerin olduğu bu çalışma düzeninde, mahkeme kadroları ile kadı sicillerinde bu nizama uygun bir biçimde şekillendiği ortaya çıkmıştır.

Teşekkül eden teşkilatlanmanın en üstünde, çoğu zaman görevinin başında olan Edirne kadıları ve ona bağlı olarak vazifelerini yerine getiren beş farklı alt mahkeme bulunmaktaydı. Tespit edilen bu mahkemeler; ayrı naipler, kassamlar ve bazen de başkâtipler tarafından idare edilen Bab Mahkemesi, Askerî Kassam Mahkemesi, Beledî Kassam Mahkemesi, Çardak Mahkemesi ve Edirne'de bulunan Haremeyn-i Şerifeyn Evkafına bağlı vakıfların işlerini yürüten Haremeyn Teftişi Mahkemesiadlı alt mahkemelerden oluşurdu. Bu mahkemelerde görev yapan kâtipler de çalıştıkları mahkemelere göre farklı isimlerle anılır, babadan oğula geçen bir sistem dâhilinde görevlerini ifa ederlerdi.

Edirne Mahkemesinde mukayyidlikle başlayan kâtiplik ve başkâtiplik süreçlerinin örnek vakalar üzerinden tahkik edilmesi neticesinde, bu kadroların uzun süre altı-yedi aile içinde kaldığı müşahede edilmiştir. Ayrıca birçoğu müderris sınıfından olan kâtiplerin/başkâtiplerin, onlarca yıl Edirne Mahkemesinde görev yapmaları, naipliğin dışında uhdelerine aldıkları nakibüleşraf kaymakamlığı, vakıf yöneticilikleri gibi vazifeler ile şehrin tamamında gayet nüfuzlu bir konuma sahip oldukları da anlaşılmıştır.

Araştırmaya esas tutulan 1785–1840 tarihleri arasında yine pek çok Osmanlı kazasından farklı olarak Edirne'de birden fazla mahkeme binası olduğu görülmüş,

üstelik bu binaların kadıların kiracılık usulüyle tuttuğu farklı konaklar olmayıp yerleri sabit kamu binaları olduğu tespit olunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Edirne Kadılığı, Mahkeme, Şer'î Mahkeme, Kadı, Şeriyye Sicili

Abstract

This article examines the situation and working order of the Edirne Sharia Court, which had many unseen features in many Ottoman cities, in the early 19th century. In this working order, which is based on a clear division of duties and according to specialized sub-courts, it has emerged that the court cadres and kadi registers (sicils) have also been shaped accordingly.

At the top of the formed organization there were five different sub-courts, where the Edirne kadıs were often at the beginning of the mandate and their appointments in accordance with it. These identified sub-courts, were governed by different naıps, kassams and some times chief clerks. These sub-courts were composed of Bab Court, Military Kassam Court, Local Kassam Court, Çardak Court and the Haremeyn Inspection Court that ran the business of the affairs of waqf affiliated to Haremeyn Awqaf in Edirne. The clerks who worked in these courts were called by different names according to the sub-courts and they did their duty within a system that passed from father to son.

As a result of the examination of the clerical and primary clerical processes in Edirne Court through comparative examples, it has been observed that these staff members had stayed in six or seven families for a long time. Moreover, it has been understood that many of the clerks/chief clerks of the müderris class had a very influential position in the city with their duties such as the administrative offices of the sub-provincial governorship sand waqf administrations, which had taken for decades in the courts of Edirne.

Further more, unlike many Ottoman cities, it was ascertained that there were more than one court buildings in Edirne between the years 1785 and 1840 and it was ascertained that these buildings were not different houses where the kadıs had been tenanted, and that their places were fixed public buildings.

Keywords: Ottomans, Edirne, Edirne Sharia Court, Kadi, Sharia Court Registers, Sicils

1. Giriş

Osmanlı kadısı, şer'î mahkemelerde yargılama ve haklaştırma görevinin yanı sıra diğer İslâm devletlerinden farklı olarak idarî, iktisadî, askerî ve beledî alanlarda da vazifeler üstlenerek örfî hukukunda uygulayıcısı olan şehir yöneticisidir. Padişah beratıyla atandığı kaza ve bağlı nahiyeler sorumluluk alanı olup en büyük yardımcısı yine ilmiye sınıfından olan *naip*'tir. Değişmekle birlikte, genellikle 24 aya kadar görev süresi uzayan kadıların ücretleri ise mahkemede yapılan işlemlerden elde edilen gelirlerden sağlanırdı¹⁸¹. Merkez teşkilatından gelen belgelerle birlikte *şer'iyyesicilleri*'ne kaydedilen bu beledî işlemler, mülk satışlarından veraset davalarına, terekelerden boşanmalara kadar her nevi resmî belgeyi ihtiva etmektedir.

Sorumluluk alanı bir hayli fazla olan kadılar, kazalarda bulunan emri altındaki diğer ulema ve ümera grubunun yöneticileri ile birlikte iş görür, mahkeme de ise geniş bir görevli kadrosu yardımıyla bu vazifeleri yerine getirirlerdi.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nde kadılıklar büyüklüğüne ve önemine nazaran derecelere ayrılmış hâldeydi. Bunlar, esas olarak *mevleviyet kadılıkları* ve *każâ kadılıkları* olarak ikiye ayrılırlar. Kaza kadılıklarının çeşitlerine girmeden Edirne'nin de bağlı olduğu mevleviyet kadılıklarının son dönemdeki hâlini büyükten küçüğe doğru sıralarsak; *Haremeyn mevleviyetleri*, *bilâd-ı hamse mevleviyetleri*, *mahreç mevleviyetleri* ve *devriye mevleviyetleri* şeklinde bir sıralama ile karşılaşırız¹⁸².

Edirne Kadılığı, İstanbul'un fethine kadar en yüksek payedeki kadılıktı. İstanbul'un fethinden sonra ikincilik konumuna gelse de *tabt-gâh-ı selâse* (Bursa-Edirne-İstanbul) olarak nitelendirilerek¹⁸³ *bilâd-ı selâse* (Mekke-Edirne-

¹⁸¹ Ayrıca Edirne şehir masraf defterlerinde “*ber-mu'tâdharı-ı ilâm nâmıyla ikeramiyesi*” adı altında Kadı Efendi'ye bir miktar ücret tahsis edildiği görülür. Örneğin 1838 yılındaki bir aylık bir şehir masraf defterinde Kadı Efendi'ye 608 kuruş verilmişti. Öte yandan aynı ayda Naip Efendi'ye ise “*ber- mu'tâdFâziletliNa'ib Efendi'ye mâbiyyesi*” ibaresiyle 121 kuruş ödendiği görülmektedir. Bkz. *Edirne ŞS.* 361, s.53a-b. H.03 Rebiülevvel 1254/M.27 Mayıs 1838.

¹⁸² Fahri Unan, “Mevleviyet”, *TDVİA.*, C.XXIX, Ankara, 2004, s.467.

¹⁸³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1988, s.89.

Bursa) mevleviyetine dâhildi. Diğer bir ifadeyle, İstanbul ve Medine kadılıklarından sonra üçüncü sırada gelmekteydi. Bilâd-ı selâsemevleviyetine sahip bu üç şehre, daha sonra Mısır Kadılığı da ilâve edilerek, sayı dörde çıkınca bu mevleviyetler *bilâd-ı erbaa* olarak isimlendirilmeye başlandı. 1723 yılında ise Medine Kadılığının bulunduğu Haremeyn mevleviyetine Mekke ve İstanbul kadılıkları dâhil edilip Şam ve Filibe kadılıklarının derecesi yükseltilecek bilâd-ı erbaa kadılıkları seviyesine getirildi. Böylece sayıları beşe çıkan bu kadılıklara, *bilâd-ı hamse* mevleviyeti adı verilerek son hâli (Edirne-Bursa-Şam-Mısır-Filibe) teşekkül etmiş oldu¹⁸⁴. Netice itibariyle, incelediğimiz dönemde (1785–1840) Edirne Kadılığı, en yüksek dereceye sahip Haremeyn mevleviyetinden (İstanbul-Mekke-Medine) sonra gelen bilâd-ı hamse mevleviyeti payesindeki önemli kadılıklardan biriydi; buna uygun olarak tecrübe ve liyakat sahibi kadılar arasından atama yapılmaktaydı.

Tüm ilmiye sınıfının atamalarında olduğu gibi kadı atamaları da bahsedilen derecelere ve silsileye riayet edilerek kazaskerler tarafından gerçekleştirilirdi. Kadıların ne kadar süre ile nereye tayin edilecekleri önceden düzenlenerek *ruzûnâme* adı verilen deftere yazılırdı. Sırası ve zamanı gelen kadıların tayini için padişaha arzda bulunulur, onay alınmasının ardından durum bir mektupla ilgiliye bildirilir ve beratı geldikten sonra tayin işlemi tamamlanmış olurdu. Kadıların, bu süreçten sonra atandığı kazada, “*icrâ-yı abkâm-ı şer’iyye ve infâz-ı kavânin-i mer’iyye ve itmâm-ı hidemât-ı mîriyye*”¹⁸⁵ eylemekle mükellef olarak görevi başında bulunması beklenirdi. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren kadıların görev yerlerine gitmeyerek yerlerine naip tayin etmeye başladıkları görülür, öyle ki 1790–1840 tarihleri arasında Diyarbakır’da görev yerine bizzat giden kadıya rastlanamamıştır¹⁸⁶. Elbette bu durum ve yarattığı sorunlar, geniş imparatorluk coğrafyasında farklı şekillerde tezahür etmekteydi¹⁸⁷. Nitekim Edirne’de naiplik idaresine rastlansa da

¹⁸⁴ F. Unan, *a.g.mad.*, s.468; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.97-100.

¹⁸⁵ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.102-103.

¹⁸⁶ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK. Basımevi, Ankara, 1995, s.225.

¹⁸⁷ Konu hakkında Şeyhülislâm Aşir Efendi’ye hitaben kaleme alınan hatt-ı hümayundaki şu ifadeler dikkat çekicidir: “*bir müddetdenberüçâbil ve zâlim ve gaddârkenüzûât ve nüvâbmemâlikemüstenlî*

umumiyetle ataması yapılan kadıların görev yerlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

2. Edirne Mahkemesi

Edirne Kadılığının çalışma düzeni dâhilinde yapılan görevlendirmeler ve tutulan sicillerin özelliklerinden anlaşılan Edirne Kadılığında bariz bir ihtisaslaşma ve işbölümü bulunduğu görülmektedir. Diğer kazalarda pek rastlanmayan bu durum, özellikle Edirne Şer'iyye Sicillerinin tutulma tarzında açıkça kendini göstermektedir.

Bu siciller, konulara göre ayrı ayrı defterler serileri hâlinde tutulmuş 6 değişik türdedir: Merkezden gelen ferman, buyruldu gibi önemli belgeler *Sicill-i Mahfûz-ı Defterlü* olarak adlandırılan defter serilerine, yerel belge türlerinden olan hüccetler ise *Sicill-i Mahfuz* adlı defterlere kaydedilmiş; kassam kayıtları da kendi içinde *Müslim Kassam* ve *Zimmî Kassam* defterleri olarak ikiye ayrılmıştır. Yine *evkâf* ve *narb* kayıtları (*Çardak Mahkemesi*) da ayrı defter serileri şeklinde tutulmuştur. İncelediğimiz döneme (1785–1840) ait 169 adet Edirne Şer'iyye Sicilinin tamamı için bu durum geçerlidir¹⁸⁸.

Ele aldığımız döneme ait şer'iyye sicillerinde görülen bu ihtisaslaşmanın benzerini, mahkeme kadrosunda ve çalışma düzeninde de müşahede etmek mümkündür. Sicillerde yer alan naip, kassam, başkâtip ve kâtip atamalarında, bunlar arasındaki ayırım çok net ifadeler ile belirtilmektedir. Yine şühûdu'l-hâllerden, sicillerin muhtelif yerlerinde bulunan der-kenarlara kadar bu ayırımı birçok yerde görmek mümkündür. İlerleyen sayfalarda detayları verileceği üzere bunların bazıları ayrı naip ile bazıları kassam ve başkâtipler yoluyla idare edilmekte olan ve genel denetimi Edirne kadılarının sorumluluğunda olan bir

ve hükkâm örf-i şer'î'ata tâbi' olacak iken maâzallâh-ı te'âlâicrâ-yumûr-ı şer'iyyeyeme'mürkuzât efendiler zaleme-i örf'e tâbi' olubzûlm ve gadrden başka kişb-i sarîb-i i'lâmât ve müzevvirvesikalar ile inhâ-yı şer'iyyeyi timâd kalmamak derecelerine" geldiği belirtilmektedir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedid), C.VII,2. Tab', Dersaadet, s.303.

¹⁸⁸Bu sicillerin tasnif edilmiş listesi için bkz. Sadık Emre Karakuş, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2018.

nevi alt mahkemelerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu alt mahkemeler beş tane olup belgelerde geçen ifadeler ile isimleri şöyledir:

“*Bâb Mahkemesi*”, “*Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi*”, “*Kısmet-i Belediye Mahkemesi*”, “*Çardak Mahkemesi*” ve “*Mahkeme-i Teftiş-i Haremeyn*”.

Edirne Kadılığının çalışma düzeni ile yerine getirdiği vazifeleri de etraflıca aktarmamıza olanak sağlayacak bu alt mahkemeleri ayrı ayrı inceleyecek olursak, ilk önce işlem hacmi en fazla olan Bâb Mahkemesinden başlamak gerekmektedir.

Bâb Mahkemesi, yukarıda değindiğimiz *sicill-i mahfûz* olarak anılan defterleri tutan, kadı efendinin kaza merkezinde bulunsa dahi işlem yoğunluğu nedeniyle bir kısım davaya katılmayarak işlerin naip ve görevli kâtipler vasıtasıyla görüldüğü mahkemedir. İstanbul, Kahire, Şam ve Bağdat gibi büyük şehirlerin tamamında Bab Mahkemesi bulunurdu¹⁸⁹. Bu mahkemenin tuttuğu sicillerdeki belge türlerine bakıldığında, şer’iyye sicillerinde sıkça örnekleri görülen mutat dava ve belgelerden müteşekkil olduğu görülür. Bazı sicillerin ilk sayfalarında bulunan ifadeyle, “*vekâyi’-i şer’iyye ve vesâyik-i mer’iyye*”¹⁹⁰ şeklinde anılan bu dava ve belgeler; ev, dükkân, arazi, bağ, bahçe, tarla ve eşya satışları, (nadiren) evlenme, boşanma, mihr ve nafaka talepleri, kisve baha takdiri, vasi ve nazır tayini ile çeşitli niza, sulh, ibrâ ve senet gibi *hüccet*lerden oluşmaktadır¹⁹¹.

Bâb Mahkemesinin, ileride görevleri açıklanacak olan sabit görevli kadrosuna bakıldığında, burada naip dışında *kâtib-i sâlis*, *kâtib-i sâni* ve *başkâtib*¹⁹² kadrolarının bulunduğu görülmektedir. Bunların atamalarında “*Bâb*

¹⁸⁹ Mehmet İpşirli, “Bab Mahkemesi”, *TDVİA*, C.IV, İstanbul, 1991, s.362.

¹⁹⁰ *Edirne ŞS.* 276, s.2a. H.Evail-i Rebiülevvel 1218/M.21 Haziran 1803.

¹⁹¹ Örnek teşkil etmesi açısından, bir şer’iyye sicilinin ilk sayfasında yazılan defterin tanıtıcı açıklaması şu şekildedir: “*Hâlâ Edirne kadısı devletlü, inâyetlü, refetlü, fazîletlüBaşmakcızâde Es-Seyyid Mustafa Nâkud Efendimiz hazretlerinin zaman-ı sa’âdet-avânlarındanukû’-yâftehücc-i şer’iyye-i mahkeme-i bâb sicill-i mahfûzudur. Gurre-i 1231*” bkz. *Edirne ŞS.* 311, s.1a. H.Gurre-i 1231/M.Aralık 1815.

¹⁹² Bab Mahkemesi kâtip kadroları, diğer kâtiplerle karışmaması için “*şeri’at kâtibi*” olarak da adlandırılmaktaydı.

Mahkemesi kitâbetinde” görev yapmak üzere “*bâb kâtibi*” olarak atandıkları açıkça belirtilmektedir.

Öte yandan burada görevli *bâb naibi*’nin Edirne kaza merkezinde görevli tek naip olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Nitekim tespit edebildiğimiz kadarıyla, Bâb Naibi Hafız El-Hac Ali Efendi¹⁹³ ile *Keşf Naibi* Mehmed Efendi¹⁹⁴ aynı gün ve aylarda Edirne kaza merkezinde görev yapmaktaydı. Ayrıca aynı tarihlerde, genel denetimi Edirne kadılarının sorumluluğunda olan vakıflara ait işlerin ve davaların yürütülmesi için de “*Haremeyn-i Şerîfeyn Evkâf-ı Şerîfesi Teftişi Vekâletî*” Mevlana Hüseyin Şeyhî Efendi’nin uhdesindeydi¹⁹⁵. Yine esnaf işleriyle ilgili olan “*Çardak Naibi*”nin de 1826’ya kadar farklı bir binada ayrıca görevde olduğu bilinmektedir.

Osmanlı’da kadı ve naiplerin önemli sorumluluklarından biri de kaza bölgesi sınırları içerisinde vefat eden ahalinin miras davalarına bakarak geride bıraktıkları malvarlıklarının tespiti ve mirasçılarına pay edilmesi vazifesiydi. Birçok küçük kaza bölgesinde bu işler için ayrıca bir kâtip görevlendirmesi yapılmasına ihtiyaç duyulmaz, kadı veya naip gözetiminde kâtipler veya mukayyidler tarafından işlemleri gerçekleştirilirdi. Edirne’de ise bu görevleri yerine getirmek üzere vazife taksimine gidilerek buna uygun kadro yapılanmasının teşekkül ettiği görülmektedir.

Müşahede edilen bu yapılanmada, *Askerî Kassâm* ve *Beledî Kassâm* olarak iki ayrı kassam görev yapmakta ve bunların altında da başkâtip ve kâtip kadroları bulunmaktaydı. Kassam kayıtlarında aileleri de için alan geniş bir kapsamda kullanılan “*askerî sınıf*” mensuplarının tereke ve miras işlemleri,

¹⁹³ Edirne Kadısı Mustafa İsameddin Efendi’nin 19 Mayıs 1787 tarihinde bâb naibi olarak naspettiği Hafız El-Hac Ali Efendi’ye hitaben, Molla Mustafa’nın bâb kâtipliğinde istidam edilmesi amacıyla yazdığı 27 Temmuz 1787 tarihli mürasele için bkz. *Edirne ŞS.* 223, s.1b. H.11 Şevval 1201/M.27 Temmuz 1787.

¹⁹⁴ Kütahya kazasına tabi Kula karyesi sakinlerinden Halil nam kimse, İsmail Ordusuna giderken Edirne’ye duhul ettiğinde piştov kendisinde iken boşa patlayıp sol bacağından yaralandığında mahkeme kapısı önüne gelip keşf olunmasını talep etmiş, Keşf Naibi Mehmed Efendi’nin muayene ettikten sonra mezburun kimseyle niza ve davası olmadığına dair. Bkz. *Edirne ŞS.* 226, s.17b. H.19 Şevval 1201/M.04 Ağustos 1787.

¹⁹⁵ Mevlana Hüseyin Şeyhî Efendi’nin 19 Nisan 1787 tarihinde aynı vazifeye tekrar atandığını gösterir *Haremeyn-i Şerîfeyn Müfettişinin mektubu için bkz.* *Edirne ŞS.* 252, s.6b.

Kısmet-i Askeriyye Mahkemesinde; bunlar dışında kalan müslim ve gayrimüslimlere ait muhalefat işlemleri ise *Kısmet-i Belediyeye Mahkemesinde* gerçekleştirilirdi. Askerî kassamlar (ve bazen kâtipleri) Rumeli Kazaskerliği tarafından, Beledî kassam ve kâtipleri ise Edirne kadısı tarafından tayin edilirdi. Bu mahkemelere ait defterler de yine ayrı seriler hâlinde kayıt altına alınarak muhafaza edilirdi¹⁹⁶. İncelediğimiz dönemde umumiyetle ayrı kassam idaresinde olan bu görev alanlarının üstüne Edirne kadısı tarafından naip atandığı da görülür¹⁹⁷. Böylece kadı ve naipler için önemli görev alanlarından biri olan muhalefat işlemleri yerine getirilmiş olurdu.

Edirne kadılarının yetkilerini devrettiği bir naip vasıtasıyla sorumlu olduğu diğer bir alan, esnaf dükkânları ile çarşı ve pazar yerlerinin denetimi, narh fiyatlarının tespit edilerek uygulanması, ölçü ve tartılar ile ürün kalitesinin kontrolü gibi konulardır. Bu vazifeler için Edirne kadıları tarafından *Çardak Mahkemesinde* görev yapmak üzere mütemadiyen “*Çardak Naibi*” atamalarının yapıldığı görülmektedir. Yukarıda değinilen görevlerin yanı sıra, Edirne kadıları tarafından Çardak naiplerine hitaben yazılan müraselelerden anlaşılan, esnaf arasındaki basit davaların, kanun-ı kadimleri ve itidal üzere çözülmesi, esnaf yöneticilerinin işlemleri gibi hususlar da Çardak naibinden beklenen vazifelerdendi¹⁹⁸. Yine esnaftan alınan bazı İhtisap vergileri de Çardak naibi tarafından tahsil edilmekteydi¹⁹⁹.

Çardak Mahkemesinin kadrosu hakkında, *Çardak Muhzurları*²⁰⁰ dışında çok fazla bilgi sahibi değiliz; lâkin bahsettiğimiz konulara ait sicilde yer alan hüccetlerin altındaki şahitler kısmında sürekli olarak *terazici*, *terazicibaşı* ve *koloğların* isimlerinin geçmesinden hareketle, yapılan işe uygun olarak bu

¹⁹⁶ Kassam kayıtlarının yer aldığı sicillerde, askerî sınıf kavramının genişliği dolayısıyla askerî sınıftan olan ve olmayan muhalefat sahiplerinin ayrımını tüm defterler için net bir şekilde yapmak, en azından bizim için mümkün olmamıştır. Ayrıca defterlerin tutulma tarzından hareketle bazı defterlerde bu ayrım belirgin iken tamamında buna riayet edildiğini söylemek zordur. Bu sebeple, tarafımızdan yapılan kaba tasnifte sadece “*Müslim Kassam*” ve “*Zimmi Kassam*” ayrımı belirtilmiştir.

¹⁹⁷Edirne Ş.S. 305, s.2a. H.01 Rebiülahir 1230/M.13 Mart 1815.

¹⁹⁸Edirne Ş.S. 334, s.2a-9b.

¹⁹⁹Edirne Ş.S. 278, s.10b. H.Gurre-i Rebiülahir 1219/M.10 Temmuz 1804.

²⁰⁰Edirne Ş.S. 334, s.60a. H.29 Zilhicce 1237/M.16 Eylül 1822.

görevlilerin de naiple birlikte Çardak Mahkemesinde görev yaptığı tahmin edilebilir.

İncelediğimiz şer'iyeye sicilleri arasında, Çardak Mahkemesine ait 1819–1825 yılları arasındaki belgeleri ihtiva eden sadece bir defter bulunabilmiştir. Büyük ihtimalle Edirne'de İhtisap Ağalığının kurulmasıyla Çardak Naibliği de son bulmuş olmalıdır. Çardak Mahkemesinin yeri hakkında söyleyebileceğimiz ise Edirne Mahkemesinin bulunduğu Siti Sultan Camii'nin altındaki binada değil²⁰¹ Suriçi civarında daha merkezî bir yerde bulunduğuudur.

Kaza sınırları içerisinde bulunan irili ufaklı vakıfların, mütevellileri aracılığıyla denetim ve gözetimi, maksatlarına uygun kullanılmasını temini ve mevcut davalarının görülmesi kadıların sorumluluk alanındaki konulardandır. Ancak vakıflar yönünden bir hayli zengin sayılan Edirne'de özellikle Haremeyn-i Şerifeyn Evkafına bağlı vakıfların yönetiminde sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Daha önceleri yine Edirne kadısının atadığı bir naip tarafından işlemlerin yürütüldüğü anlaşılan “*Haremeyn-i Şerifeyn Teftişi Mahkemesi*”nin 1793 yılı itibariyle tekrar İstanbul'da bulunan Darüssaade Ağası tarafından atanacak Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi Vekilleri marifetiyle yerine getirilmeye başlanmıştı²⁰². Ancak bu durum fazla sürmemiş, dört beş sene sonra bu müfettiş vekilleri de görevlerini, Edirne'deki naip ve başkâtiplere ihale ve tevfiz etmeye başlamıştı²⁰³.

Edirne Şer'iyeye Sicillerinde yer alan ferman, buyruldu, mektup gibi belge türlerinde yer alan hitap ve görevlendirmelere bakıldığında, bunların tamamında ilk önce Edirne kadılarının zikredildiği görülür. Vazifeyi yerine

²⁰¹ Çardak Mahkemesinin Edirne Mahkemesinden farklı bir yer ve binada olduğu, Çardak naiplerinin atamalarındaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca, Çardak Naibliğine ait sicilin son sayfasında yer alan bir ibare de aynı kapsamda değerlendirilebilir: “*Öteden beri Çardak Mahkemesi karşusunda sebile hizmet eden âdem ile cum'a günü öyle ezâmı okuyan müezzine Çardak mahsulünden be-ber mâb birer gurusverilegelmekle eslâf efendüler hazretleri dabi i'tâbuyurub ecir-i cezîlenâil olalar deyü işbu mahalle kayd olundur*” Edirne Ş.S.334, s.60a. (Tarihsiz)

²⁰²Edirne Ş.S. 252, s.58b-59a. H.03 Şaban 1207/M.16 Mart 1793.

²⁰³Edirne Ş.S. 317, s.5a. H.01 Safer 1214/M.05 Temmuz 1799; Edirne Ş.S. 317,s.12a. H.01 Muharrem1215/M.25 Mayıs 1800.

getirecek kişi bostancıbaşı, âyân veya başka görevliler de olsa Edirne kadısı normal zamanlarda şehirdeki en yüksek payeye sahip yönetici olması nedeniyle bunların tamamının üzerinde denetim vazifesi vardır. Bu vazife, gelen emirler dâhilinde işin zamanında istenilen usul ve biçimde yapılıp yapılmadığının tespitidir. Bunlar dışında doğrudan Edirne kadısına hitaben yazılan fermanlarda; belirli davaların görülmesi, her türlü usulsüzlüklerin engellenmesi, başta cizye olmak üzere vergilerin tevzi, taksim ve tahsili, menzil nizamının sağlanması, gerekli mübayaa ve nakillerin zamanında ve usulünce yapılması, kaza sınırları içindeki gerekli tamiratların (yol, köprü, kaldırım, bina vs.) yapılması gibi hayli geniş bir alanda Edirne kadısının doğrudan görevlendirildiği görülür²⁰⁴.

İncelediğimiz dönemde Edirne kadılarının görev sürelerinde, mevali derecesine sahip mevleviyetler için bir sene olan kaza süresi müddetine büyük bir oranda uyulduğu anlaşılmaktadır. 1785–1840 tarihleri arasında Edirne Kadılığında bulunan kadılar arasında, vaktinden önce görevlerinden alınanlar olmakla birlikte ahalinin memnuniyetine binaen görev süresi birkaç ay daha uzatılanlara²⁰⁵ da rastlanmaktadır. Edirne kadıları arasında, görev süresi bitmeden vazifeden alınarak naibi Ahmed Efendi ile birlikte sürgüne gönderilen Nimetullah Efendi'nin durumu ise incelediğimiz dönemin kaydadeğer örneklerindedir. Şöyle ki; 1819'da Edirne Kadılığına tevcih edilen Uncuzâde Nimetullah Efendi, mutat-ı belde olduğu üzere, Edirne'ye geldiğinin üçüncü gününde şehirdeki müderrisleri, ardından vücûh-ı ahaliyi ziyaret etmesi gerekirken Edirne Bostancıbaşını ve Ali Celal Paşa'yı ziyaret ettikten sonra mahkemedeki odasına kapanıp kalmış ve kimseyle görüşmemiştir. Garip bulunan bu ahvâlinin üzerine bazı konulardaki inatçı

²⁰⁴ Detaylı bilgi ve kaynak için bkz. S.E. Karakuş, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)*, s.260 vd.

²⁰⁵ Örneğin, Edirne Kadısı Paşmakçızade İbrahim Efendi'den ahalinin hoşnut ve müteşekkir olduğu ihbar olunmakla 1249 yılı Muharrem ayında dolan görev süresi iki ay daha uzatılmış ve Takvim-i Vekayi'de yayımlanmıştır. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, 1248, defa 44, s.1.

Yine, Es-Seyyid Mehmed Şükrü Efendi'nin, 1253 yılı Ramazan ayında biten görev süresine üç ay eklenmiş (bkz. *Edirne ŞS.* 361 s.8a. H.13 Şaban 1253/M.12 Kasım 1837) ve Edirne Kadısı İsmail Paşazade Mevlana Mîr Es-Seyyid Mehmed Necib'in 1254 yılı Zilhice ayında (Şubat-Mart 1839) dolan görevine de dört ay eklenmişti. Bkz. *Edirne ŞS.* 361, s.76b, H.11 Şevval 1254/M.28 Aralık 1828.

tavru, hilal görme meselesi ile bayram günü ilanında da tezâhür edince Edirne halkı ve ulema büsbütün bîzar olmuştu. Bunun üzerine Edirne’de kalması uygun görülmeyle kendisi Gelibolu’ya, fermandaki ifadeyle “*abkâm-ı şer’iyyeyi bilmez bir cabil ketbüdayken*” naip yaptığı Ahmed Efendi ise Çanakkale’ye sürülmüştü²⁰⁶.

Edirne kaza merkezi haricinde, Edirne’ye bağlı olan Çöke, Manastır, Üsküdar ve Ada nahiyeleri, Edirne adlî kaza bölgesine dâhil olup Edirne Kadılığının sorumluluk alanı içindedir. İncelediğimiz dönemde, bu nahiyelere müstakil birer naip atanması söz konusu değildi. 1758 yılında hatt-ı hümayun ile verilen nizam üzere lüzumlu hâllerde Edirne Mahkemesinden görevliler, nahiyeye ve köylere giderek gerekli işlemleri yerine getirirdi. Ancak 1790’lı yıllarda bu nahiyelere kısa zamanlı birkaç aylık naip atamalarının yapılmaya başlandığı, bu naiplerin de sürekli değiştirilmesinden ötürü, kim olduğu bilinmeyen adamların köylere giderek çeşitli adlar altında ahaliden para talep ettikleri anlaşılmaktadır. Şikâyetlere konu olan bu usulden vazgeçilerek naiplerin köy köy gezmeleri ve bir yere gidip mahkeme adına resmî bir işlem yaptıklarında belirlenen ücretlerin dışında, fazladan para almamaları emr-i âlî ile belirtilmişti²⁰⁷.

Ancak bu fermanın çıkmasından sonra da nahiyelerden gelen şikâyetlerin azalmadığı görülmektedir²⁰⁸. 1796 yılı Aralık ayının son günlerinde Edirne kadısına hitaben sadır olan detaylı bir fermanla, vaki olan şikâyetler özetlenerek verilen nizam tekrar hatırlatılmış ve yapılan işlemlerden alınacak ücret ve harçlarda açıkça kaleme alınmıştır. Üslup ve cümle yapısına çok fazla müdahale etmeden vermek istediğimiz bu fermana göre; Edirne muzafatından olan Çöke, Manastır, Üsküdar ve Ada nahiyelerine bir müddetten beri müstakil birer naip tayin ve davet olunmamışken bazılarının devre çıkıp köy köy gezdiği, 10-15 atlı adem ile ahalinin sakin oldukları

²⁰⁶BOA., HAT., 595-29196. H.04.Şevval 1234/M.27 Temmuz 1819; *Şânî-şâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, C.2, Haz: Ziya Yılmaz, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008, s.926-927.

²⁰⁷İlgili ferman sureti için bkz. *Edirne ŞS.* 238, s.33a. H.Evahir-i Rebiülevvel 1208/M.26 Ekim-05 Kasım 1793.

²⁰⁸BOA., C.ADL., 9-600. H.29 Rebiülahir 1208/M.04 Aralık 1793; BOA., C.ADL., 62-370. H.29 Cemaziyelevvel 1211/M.30 Kasım 1796.

hanelerine girerek meccanen mekûlât ve zahirelerini aldıkları, hilaf-ı şer' ve mugayir-i kanun zulm ve taaddi ettikleri, önüne geçilmesi için ferman istida olunduğu, Divan-ı Hümayun'dan kanunu sorulduğunda, bir kazada kadı ve naip olanlar kadimden ne mahalde otura gelmişler ise yine o mahalde oturup bila-mucep devre çıkmamaları, köy köy gezmeyip ahalinin evlerine girmemelerine, davet olup da gittiklerinde ise rızalarıyla aldığı ve yediğinin ücretini, narh üzere akçesini vermesi, ücretsiz bir şey almaması ve varisler arasında mirasın taksimi lâzım geldiğinde borcu sabit olanların terekeden düşülerek taksim edilmesi, kalan mevcuttan binde 15 akçe mukabili *resm-i kismet*, binde 5 akçe *kassamiye*, binde 2,5 akçe *kitabiyeye*, 2,5 akçe *ihzariye* ve *hüddamiye* olmak üzere toplam binde 25 akçe alıp eytamın sıyanet ve nafaka hüccetinden başka harç almayıp ancak tahrir eden hüccet katibi vesayetten 1 kuruş, nafaka hüccetinden yarım kuruş ücret ve kitabet alıp ziyade alınmamasına ve vücuh-ı hayrat için vasiyet alınan akçenin üçte biri ya da beşte biri bizimdir diyerek alınmaması ve *resm-i akd-i nikah* eğer bikr ise kadıya 20 akçe ve mahkeme hüddamı için 5 akçe olmak üzere toplam 25 akçe alınması, hüccetlerden ve arzlardan *resm-i kitabet kadıya* 20 akçe ve hüddam-ı mahkeme için 5 akçe ve ıtknamelerden 66 akçe (50'si kadıya 10'u naibe 6'sı emin ile katibe) ve sicilatasebt olunan kaziyelerden *resm-i sicil* 8 akçe ve imzadan 12 akçe ve müraseleden 6 akçe alınmasına 1758 yılında sadır olan ferman üzere hareket edilmesine, kadimden beri süregeldiği veçhile Edirne nahiyelerinin her birine naip atanmasına imkân olmadığına bilinmesine, her nahiyeye naip atanırsa halka zulüm edebileceği de belirtilerek mahfil naiplerinin yerlerinde durmaları tekiden emredilmiştir²⁰⁹.

3. Mahkeme Görevlileri

3.1.Kassamlar

Kassâm, Arapçadaki “bölmek, taksim etmek” anlamındaki *kismet* masdarından türetilen ve “taksim eden, bölüştüren” manasına gelen bir kelimedir. Osmanlı uygulamasında, miras davalarında gerekli tahkikatı

²⁰⁹Edirne ŞS.250, s.31b-32a. H.Evahir-i Cemaziyelahir 1211/M.21 Aralık-30 Aralık 1797.

yaparak hükme bağlayan ve muristen geriye kalan muhalledatı, vârisler arasında şer'î hukuka göre taksim eden memura verilen isimdir.

Osmanlılarda bağımsız bir şekil alan *kassamlık*, askerî sınıf ve reâya olarak ikiye ayrılmış hâldedir: *Askerî Kassam*, geniş bir kapsamı olan ve ehl-i örf (ümera) mensupları dışına çıkarak, içine bunların aileleri ile bazı imtiyazlı zümreleri de alan “askerî sınıf”a mensup kişilerin miraslarını bölüştüren memura verilen isimdir. *Beledî Kassam* ise askerî sınıf mensupları dışında kalan tüm teb'ânın miras paylaşımını yapan kassamdır. Askerî kassamlar, idarî bakımdan kazaskerlere bağlıdır; Anadolu'dakiler Anadolu kazaskerine, Rumeli'dekiler Rumeli kazaskerine bağlıdır. Atamaları kazaskerler tarafından yapılır, genelde sancak merkezlerinde bulunurlar ve askerî sınıf mensuplarının terekelerinin taksiminden elde edilen geliri kazaskerlere aktarırlardı²¹⁰. Beledî kassamlar ise kaza bölgesinin kadıları tarafından ihtiyaç duyulursa atanırlardı. Genelde küçük kazalarda buna ihtiyaç duyulmaz, mahkeme görevlileri vasıtasıyla ahalinin veraset işleri görülür, elde edilen gelir de kadı ile diğer mahkeme görevlilerine kalırdı. Bazı şehirlerde, askerî sınıfın tereke işlemleri de yine kaza kadıları gözetiminde yapılarak elde edilen gelir kazaskere aktarılır, ayrıca askerî kassam bulunmazdı²¹¹.

Edirne'de, kassamlık işleri öteden beri ikiye bölünmüş, *Kismet-i Askerîyye Mahkemesi* ve *Kismet-i Beledîyye Mahkemesi* adı altında ayrı bir teşkilatlanma ile yürütülmekteydi. Bu teşkilatlanmada kassamlar, başkâtipler, kâtipler ve bunların tuttukları defterler dahi “askerî” ve “beledî” olarak ikiye ayrılmış hâldedir. İncelemeye esas tuttuğumuz tarih aralığında, Edirne'de aynı zamanda askerî ve beledî kassam olarak görev yapan farklı kişiler bulunsada bu iki görevin, bir kassama ya da bir naibe verildiği de görülmektedir. Bu mahkemelerde ifa edilen görevlerin esas itibarıyla ihtisaslaşmış başkâtip ve kâtipler marifetiyle yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Her ne kadar zaman zaman bu mahkemelerin tek kassam (ya da naip) idaresi altında birleştiği görülsede yapıları itibarıyla bunları ayrı ayrı ele almak zarureti bulunmaktadır.

²¹⁰Kassamlık hakkında detaylı bilgi ve kaynak için bkz. Said Öztürk, “Kassâm”, *TDVİA*, C.XXIV, İstanbul, 2001, s.579.

²¹¹İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, s.121-125.

Askerî kassamlardan başlayarak incelediğimiz dönemdeki mevcut durumu ortaya koymaya çalışırsak, beledi kassamlar da olduğu gibi askerî kassamların da idare ve atama işleri Edirne kadılarına bırakılmıştı. Dönem itibarıyla yerleşmiş olan usulde; Rumeli kazaskerleri, göreve başladıkları zaman Edirne kadılarına hitaben kaleme aldıkları mektuplar ile Edirne kazasının umur-ı kısmet-ı askeriyesinin görev başındaki Edirne kadısına ihale ve tevfiז edilmiş olduğunu, vaki olan muhalledfat-ı mevta-yı askeriyeyi tahrir ve gereği gibi varisler arasında tevzi ile taksim hususuna ihtimam eylemelerini belirtti²¹².

İncelediğimiz dönemde, Edirne’de Rumeli kazaskerlerinin doğrudan askerî kassam atadığına dair herhangi bir emareye rastlanmamıştır. Ancak padişah beratı ve Rumeli kazaskerinin müraselesi ile kısmet-i askeriyeye mahkemesine kâtip nasp edildiğine dair birçok örneğe rastlamak mümkündür. Bunlara ait detaylara kâtip ve mukayyidler başlığı altında yer verilecek olup büyük ihtimalle yine bu mahkemelerde uzun süre kâtip olarak görev yapmış kişiler arasından askerî ve beledi kassam naspedilmekteydi. Zira Edirne kadıları tarafından yapılan kassam atamalarında bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Meselâ, 1803 yılında Edirne Mahkemesinde kısmet-i askeriyeye ve babmukayyidliği hizmetine mutasarrıflık beratını alan Es-Seyyid Ahmed İzzet Efendi,²¹³ ancak on iki yıl sonra 1815’de Edirne Kadısı Mehmedpaşazade Mîr Abdülkadir Efendi tarafından kısmet-i askeriyeye ve kısmet-i belediye umurunun ikisine birden memur edilmişti²¹⁴. Yine, tespit edebildiğimiz kadarıyla 1801 yılında Mehmed Selim Efendi, Edirne Mahkemesinde askerî kassam olarak görev yapmaktaydı²¹⁵. 1814 yılında ise Mevlana Osman Efendi,

²¹² Bu neviden mektuplar, genelde Kısmet-i Askeriyeye Mahkemesi’ne ait sicillerin ilk sayfalarında yer almaktadır. Örnekleri için bkz. *Edirne ŞS.* 234, s.2a; *Edirne ŞS.* 237, s.2a; *Edirne ŞS.* 243, s.2a; *Edirne ŞS.* 244, s.2a; *Edirne ŞS.* 249, s.1b; *Edirne ŞS.* 283, s.2a; *Edirne ŞS.* 298, s.2a.

²¹³ Edirne Mahkemesinde, kısmet-i askeriyeye ve babmukayyidliği hizmetine mutasarrıf olan Hafız İsmail Hakkı ibn El-Hac Ömer’in rızasıyla hizmeti Es-Seyyid Ahmed İzzet ibn Osman halifeye ferağ ile atik beratı teslim ettiğine dair Es-Seyyid Ahmed’in beratı için bkz. *Edirne ŞS.* 275, s.2a. H.22 Rebiülahir 1218/M.11 Ağustos 1803.

²¹⁴ *Edirne ŞS.* 305, s.2a. H.01 Rebiülahir 1230/M.13 Mart 1815.

²¹⁵ *Edirne ŞS.* 274, s.2a.

Bab Mahkemesi naipliği ile birlikte kısımet-i askeriye ve belediye mahkemelerine de kassam olarak Edirne kadısı tarafından tayin edilmişti²¹⁶.

Edirne’de görev yapan beledî kassamların varlığını, kurumsal yapılanmalarının yanısıra Edirne kadılarının bazı kâtip atamalarında ismen “Edirne’de beledî kassamımız olan” şeklindeki hitap cümlelerinden de anlamaktayız. Bunlar hakkında bilgilerimiz sınırlı olup tespit edebildiğimiz kadarıyla 1795 yılında Lütfullah Efendi,²¹⁷ 1814’de Es-Seyyid Yahya Necib Efendi²¹⁸ görevleri başında beledî kassamdılar.

Bilindiği gibi askerî veya beledî terekelerin kassamlar aracılığıyla taksim edilmesi varislerden birinin başvurması ya da hazinenin terekeye müdahale hakkı doğmasıyla gerçekleştirilmekteydi. Varislerin talebi olmadan memurların terekeyi zorla taksim etmesi yasaktı. Varislerin talepleri hâlinde ise anlaşmazlık çözüldükten sonra murisin varsa borçları muhallefatından karşılanır, kalan miktar üzerinden *resm-i kısımet*, *kassamiye*, *kaydiye*, *hüddamiye*, *kalemiye*, *ihzariye* ve *çukadariye* gibi harç ve vergiler alınır. Eğer tereke, Sukk-ı Sultanî’de müzayede ile satışı çıkarılırsa buna *dellâliye*²¹⁹ de eklenirdi. Dellâliye haricindeki diğer adıgeçen harç ve vergilerin toplamı, incelediğimiz dönemdeki geçerli nizam gereği borcu ödenmiş muhallefatın binde 25’i oranındaydı. Toplamı binde 25 olan bu oranın, binde 15’i *resm-i kısımet*, binde 5’i *kassamiye*, binde 2,5 *kitabiyeye*, binde 1,25 *ihzariye* ve binde 1,25’i *hüddamiyeden* oluşmaktaydı²²⁰. Bu oranlara riayet edilerek başka adlarla vergi alınmaması, kassamlar tarafından taksimi gerekmeyen terekelerin cebren taksim edilmemesi, askerî sınıfa ait olmayan terekeler ile muafiyet sahibi olanlara ilişilmemesi gibi hususlar ise sık sık ferman ve kazasker mektubuyla ikazlara konu olmaktadır.

²¹⁶Edirne ŞS. 303, s.2a. H. 01 Recep 1229/M.19 Haziran 1824.

²¹⁷Edirne ŞS. 247. s.1b. (Tarihsiz)

²¹⁸Edirne ŞS. 302, s.1b. H.05 Rebiülevvel 1229/M.25 Şubat 1814.

²¹⁹Dellâliye’nin, münâdiler aracılığıyla bedestende satılan muhallefat tutarının binde 20’si nispetinde alınması gerekirdi. Bu tutarın da üçte biri bedesten kethüdasına, üçte biri bedesten kâtiplerine kalan üçte biri ise dellâlâlar arasında paylaştırılırdı. İlgili ferman sureti için bkz. Edirne ŞS. 314, s.8b. H.02 Cemaziyelahir 1232/M.19 Nisan 1817.

²²⁰Edirne ŞS. 238, s.33a. H.Evahir-i Rebiülevvel 1208/M.26 Ekim-05 Kasım 1793.

3.2. Başkâtipler

Şer'iyye sicillerinde, *ser-kâtibân*, *ser-küttâb* ve nadiren *reisü'l-küttâb* gibi isimlerle anılan başkâtipler, birçok mahkemede kadı ve naipten sonra gelen en yetkili görevliler konumundadırlar. Şer'î mahkemelerde kısa sayılabilecek bir tarih aralığında görev yapan kadı ve naiplerin aksine başkâtipler ise *mukayyidh*kle başladığı vazifelerinde bir hayli yıl geçirerek kâtiplik derecelerini elde ettikten sonra başkâtiplik konumuna gelirler; kadı veya naibin şehirde olmadığı zamanlarda onlara vekâlet ederek mahkemenin işlerini yürütmek üzere tam yetki ile görevlendirilirlerdi. Genelde bölgenin yerel ahalisinden olup medrese mezunu ve müderrisîn-i kirâmdandırlar. Yıllarca aynı yerde görev yapıp fiilen kadılığın işlerini yürüttükleri için seçilme ve atanmalarında ihtimam gösterilirdi. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarında liyakate dikkat edilmemesi, askerî sınıftan başkâtip atanması, başkâtipliğin de babadan oğula geçer bir mahiyet alması üzerine 1790 tarihli bir fermanla ülkedeki tüm başkâtiplik beratları iptal edilerek atanma usul ve yöntemlerinde liyakatin esas alınması belirlenmişti²²¹.

Araştırmamıza esas tutulan 1785–1840 tarihleri arasında Edirne Mahkemesinde görev yapan başkâtipler hakkında detaylara geçmeden önce birçok kazadan farklı olarak Edirne'de üç ayrı başkâtibin aynı anda görev yaptığını ifade etmek gerekmektedir. Önceki sayfalarda bahsedildiği üzere bunlar Edirne Kadılığının ihtisaslaşmış çalışma düzeninde üç ayrı alanda görev yapan alt mahkemelerdi. Bâb Mahkemesinde görev yapan başkâtipler “*Ser-küttâb-ı Şer'i'âl*”, Kısmet-i Askeriyye Mahkemesinde görev yapanlar “*Ser-küttâb-ı Askerî*” ve Kısmet-i Belediye Mahkemesinde görev alanlar “*Ser-küttâb-ı Beledî*” olarak isimlendirilmekteydi²²².

Genel itibarıyla başkâtiplik makamlarına gelenler, ihtisas sahibi oldukları alanda kâtiplikten beri yıllardır çalışan kişilerdir. Bu üç ayrı

²²¹ İlgili ferman ve detaylı bilgi için bkz. Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998, s.187-188.

²²² Bazı davalarda şuhûdu'l-hâl kısmında bu unvanların birkaçının birden yer aldığı örnekler için bkz. *Edirne ŞS.* 225, s.61a. H.19 Cemaziyelevvel 1202/M.26 Şubat 1788; *Edirne ŞS.* 226, s.31b. H.01 Zilhicce 1201/M.14 Eylül 1787; *Edirne ŞS.* 258, s.5b-14b. H.1212/M.1797-1798.

kâtiplik/başkâtiplik alanı arasında istisnâî olarak geçişlere rastlanmakla²²³ birlikte genel olarak vazife ve kariyer ayrımı belirgindir. Başkâtip olacakların kendi kâtip zümresi içerisinde çıkması beklenir. Öte yandan, üç farklı alanda görev yapan eşit payelere sahip bu başkâtiplerin aralarında muayyen bir üstünlük görülmez. Ancak herhangi bir sebeple kadı veya naibin yokluğunda Edirne Kadılığına vekâlet etmek üzere daha ziyade Bâb Mahkemesinde bulunan “ser-kâtib-i şerî’at” olanların görevlendirilmesinden²²⁴ anlaşılan, şerî’at başkâtipleri itibârî olarak diğer başkâtiplere nazaran daha öncelikli bir yerdedir. Elbette bu durumun istisnasını teşkil eden vakalara da nadir olarak rastlanmaktadır. Örneğin, müderris-i kirâmdan ve nakibüleşraf kaymakamı olan Es-Seyyid Mehmed Haşim Efendi’nin aynı zamanda Kısmet-i Belediye Mahkemesi başkâtibi iken naiplik vazifesine getirildiği de görülür²²⁵.

Başkâtipliğe getirilme usul ve esasları açısından ihtisas alanlarına riayet edilmesi haricinde herhangi bir farklılık tespit edilemeyen bu başkâtiplerin atanması, Edirne kadısının *mürâsele-i şer’iyyesi* ile gerçekleştirildi. Mukayyidlik müddetinin ardından kâtib-i sâlis ve kâtib-i sâni olarak mahkemede uzun müddet görev yapmış istidat sahipleri arasından atanan başkâtipler, görev süresi yönünden herhangi bir sınırlamaya tabi değildi. Usulsüzlük ve ihmallerine binaen azledilmeleri söz konusu olmaz ise iş göremezlik veya kendi rızasıyla görevden çekilmesi²²⁶ gibi bir durum da vaki olmazsa vefat

²²³ Edirne Kadısı’ndan Beledî Kassam Lütfullah Efendi’ye gönderilen inhada, kısmet-i belediye başkâtip olan müderris-i kirâmdan Es-Seyyid Mehmed Haşim Efendi vefat etmekle yerine kassam-ı askerî kâtiplerinden Mehmed Tahir Efendi’nin başkâtip nasp ve tayin olunduğuna dair bkz. *Edirne ŞS.* 247, s.1b. Tarihsiz. (Tahmini tarih 1796 yılı ortaları)

²²⁴ Misal vermek gerekirse, 1819 yılında Edirne Kadılığı uhdesine tevcih edilen Nimetullah Efendi, İstanbul’dan naibi gelinceye kadar Edirne Kadılığının niyabetini şerî’at başkâtibi olan Kabulî Mustafa Efendi’ye tevcih etmişti. Bkz. *Edirne ŞS.* 320, s.20b. H.13 Şevval 1234/M.05 Ağustos 1819.

Yine, 1811 yılında Edirne Kadısı İmamzade Es-Seyyid Mahmud, niyabet vazifesini Edirne Mahkemesinde şerî’at başkâtibi olan Mehmed Said’e bırakmıştı. Bkz. *Edirne ŞS.* 294, s.83a. H.26 Safer 1226/M.22 Mart 1811.

²²⁵ *Edirne ŞS.* 246, s.2a. H.01 Şevval 1209/M.21 Nisan 1795.

²²⁶ Örnek vermek gerekirse; Edirne’de Kısmet-i Beledî başkâtibi olan müderris-i kirâmdan Mehmed Tahir Efendi, kendi rızasıyla başkâtipliği evvelce kısmet-i mezkure başkâtibi olup vefat eden Es-Seyyid Mehmed Haşim Efendi’nin mahdumu Mehmed Necib Efendi’ye vermiş ve kadı efendi tarafından da nasp ve tayini gerçekleştirilmişti. İlgili mürasele için bkz. *Edirne ŞS.* 265, s.1b. H.13 Rebiülevvel 1214/M.15 Ağustos 1799.

hâline kadar görev başında kalabilirlerdi. Bundan sonra boşalan başkâtiplik makamına uygun özelliklere sahip kâtib-i sâni payesine haiz kâtipler arasında başkâtip atanması yoluna gidilirdi.

Konuyu somut kişiler ve tarihler üzerinden örneklendirirsek, tasavvuf ve divan edebiyatının önemli isimlerinden olan Mustafa Kabûlî Efendi,²²⁷ Edirne kadısının Bâb Naibi Hafız El-Hac Ali Efendi'ye hitaben yazdığı mürasele ile Bâb Mahkemesine, bâb kâtibi olarak atanarak 27 Temmuz 1787 tarihinden itibaren görev yapmaya başlamıştı²²⁸. Başkâtipliğe atanması ise ancak 29 yıl sonra, Bâb Mahkemesi Başkâtibi Mehmed Said Efendi'nin vefat etmesinin ardından 26 Temmuz 1816 tarihinde gerçekleşmişti. Mustafa Kabûlî Efendi başkâtip olduğu için ondan boşalan kâtib-sânilik makamı, kâtib-i sâlis olan Said Sabri Efendi'ye, ondan boşalan kâtib-i sâlislik ise Es-Seyyid Mehmed Şakir Efendi'ye tevcih edilmesi suretiyle diğer kâtiplikler için de terfi sistemi işletilmişti²²⁹.

Mustafa Kabûlî Efendi, Bâb Mahkemesinde şerî'at başkâtipliği görevine gelmesinin ardından 13 yıl boyunca vazifesini ifa etmiş, gerekli hâllerde tam yetki ile Edirne Kadılığı naipliğinde bulunarak vefat ettiği 1829 yılı Ocak ayı ortalarına kadar görevde kalmıştı. Vefatının hemen ardından 19 Ocak 1829'da ise Bâb Mahkemesi başkâtipliğine, “*mahkeme-i mezbûre ketebesinin serfirâziolub cihet-i istidâddan olan mabrûse-i mezbûremüderresininden*” Ebubekir Sezaî Efendi atanmıştı²³⁰.

19 Ocak 1829'da Edirne Mahkemesinde şerî'at başkâtibi olan Ebubekir Sezaî Efendi'nin görev safahatını inceleyecek olursak, onun da 16 Mayıs 1804'te Bab Mahkemesinde göreve başladığını²³¹ ve 25 yıl kâtiplik kademelerinde hizmet ettikten sonra başkâtipliğe atanabildiğini görmekteyiz.

²²⁷ Detaylı bilgi için bkz. Selami Şimşek, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri, Kenzü'l-Esrar ve Divân'ı*, Buhara Yay., İstanbul, 2005.

²²⁸ *Edirne Ş.S.* 223, s.1b. H.11 Şevval 1201/M.27 Temmuz 1787; *Edirne Ş.S.* 228, s.16b. H.25 Şevval 1202/M.29 Temmuz 1788.

²²⁹ *Edirne Ş.S.* 311, s.19a. H.01 Ramazan 1231/M.26 Temmuz 1816.

²³⁰ *Edirne Ş.S.* 351, s.36a. H.13 Recep 1244/M.19 Ocak 1829.

²³¹ *Edirne Ş.S.* 276, s.66a. H.05 Safer 1219/M.16 Mayıs 1804.

Burada kayda değer olan diğer bir husus ise Başkâtip Ebubekir Sezaî Efendi'nin babası, Mustafa Kabûlî Efendi'den önce şerî'at başkâtipliği vazifesini yerine getiren Mehmed Said Efendi'nin olmasıdır.²³² Yine Başkâtip Mustafa Kabûlî Efendi'nin oğlu Ahmed Sırrı Efendi²³³ gibi Başkâtip Mehmed Said Efendi'nin diğer oğlu Mehmed Habib'in²³⁴ de Edirne Mahkemesinde kâtiplik vazifelerinde oldukları görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla birkaç sıra arayla babadan oğula geçen başkâtiplik, sadece Bâb Mahkemesinde değil diğer mahkemelerde de yerleşmiş bir kural hâlinde devam etmekteydi. Zira Kısmet-i Askeriye Mahkemesi Başkâtibi Es-Seyyid Abdülfettah Efendi'nin oğlu Es-Seyyid Mehmed Efendi,²³⁵ Kısmet-i Belediye Mahkemesi Başkâtibi Es-Seyyid Haşim Efendi'nin oğlu Mehmed Necib Efendi²³⁶ de babalarının başkâtip oldukları mahkemede mürasele ile göreve başlamış kâtiplerdi. Biraz daha detaylı incelendiğinde bu neviden örnekleri, dededen toruna kadar götürmek mümkün görünmektedir.²³⁷

İncelediğimiz dönemde, Edirne Mahkemesinde genel itibarıyla babadan oğula geçen kâtiplik ve dolayısıyla başkâtiplik, anlaşıldığı kadarıyla uzun yıllardır altı-yedi kadar farklı ailenin tasarrufunda kalmıştı. Bunlardan birinin isteği ile ya da çocuksuz vefat etmesi hâlinde ise atik beratları tebdil edilerek şartları haiz olan başka birine devredilmekteydi²³⁸. Bu kapsamda ilginç bulunan örneklerin bir diğeri Kısmet-i Belediye Mahkemesinde başkâtiplik yapmış Es-Seyyid Mehmed Haşim'in oğlu Mehmed Necib'in durumudur. Mehmed Haşim'in başkâtipliğinden sonra mezkûr başkâtipliğe Mehmed

²³²Edirne Ş.S. 263, s.59a. H.25 Ramazan 1215/M.09 Şubat 1801.

²³³Edirne Ş.S. 351, s.44b. H.Recep 1244/M. Ocak 1829.

²³⁴Edirne Ş.S. 225, s.1b. H.Evasıt-ı Muharrem 1202/M.22 Ekim-01 Kasım 1787.

²³⁵Edirne Ş.S. 345, s.47a. H.01 Recep 1243/M. 18 Ocak 1828.

²³⁶Edirne Ş.S. 265, s.1b. H.13 Rebiülevvel 1214/M.15 Ağustos 1799.

²³⁷ Bâb Mahkemesi ikinci kâtibi iken mürur tezkirelerine memur edilen Mustafa Sefâî Efendi'nin torunu Ahmed Mustafa'nın bâb kâtipliğine tayini için bkz. *Edirne Ş.S.* 330, s.26a. H.07 Recep 1238/M.20 Mart 1823.

²³⁸ Meselâ, Edirne'de Kısmet-i Askeriye ve bâb mukayidliği hizmetine mutasarrıf olan Es-Seyyid Ahmed İzzet bin Osman bilâ-veled vefat edip yeri hal' ve hizmet-i lazimesi mahlûl kaldığı için İmamzade Es-Seyyid Hafız Ali atanmıştı. Beratı için bkz. *Edirne Ş.S.* 291, s.11b. H.29 Cemaziyelahir 1224/M.11 Ağustos 1809.

Tahir Efendi tayin edilmiş, bir müddet görev yaptıktan sonra başkâtipliği Mehmed Haşım'ın küçük oğlu Mehmed Necib'e rızasıyla devrettiği kayıt altına alınarak mürasele ile Mehmed Necib'e başkâtiplik tevcih edilmişti. Lâkin aynı gün, Mehmed Necib'in yaşı küçük olması nedeniyle başkâtipliği yapamayacağına, "rüşd-i tâmm ve umûr-ı başkitâbeti idâyeye iktidârı nümâyan oluncaya dek" Kısmet-i Belediye kâtiplerinden Es-Seyyid Abdülfettah Efendi ibn Mehmed Hafız Efendi, Mehmed Necib'in yerine başkâtipliğe kaim-i makam nasp ve tayin olunmuştu²³⁹. 1799 yılında gerçekleşen bu durum ve sonraki yıllara ait örneklerden de anlaşılın, 1790 yılında ülke genelindeki başkâtiplik atamalarının nizamla bağlanmasının öngörüldüğü mezkûr fermana rağmen başkâtipliklerin babadan oğula intikal ettirilmesinin önüne geçilememiştir.

Başkâtipler, vazifeleri ve konumları gereği kadı ve naiplerin en önemli yardımcıları ve yeri geldiğinde temsilcileridirler. Onların yerine vekâlet etmenin dışında normal zamanlarda naip ile birlikte tüm mahkeme düzeninin layıkıyla işletilmesinden, başta kâtipler olmak üzere diğer mahkeme görevlilerin nizam ve işlerinden mesuldüler. Büyük, küçük birçok davanın ve hüccetin altında yer alan şuhûdu'l-hâl kısmında sıklıkla isimlerine rastlanması, genellikle mahkemede görevleri başında olduğunu gösterir. Şehrin tamamını ilgilendiren önemli tamiratlar, keşifler ve işlerde, diğer şehir görevlileri ile birlikte ilgili mahalde bulunarak Edirne Mahkemesini temsil ederler. Daha az önem atfedilen durumlarda ise yerlerine katib-i sâni olanları vazifelendirirlerdi²⁴⁰. Edirne'de özellikle Bâb Mahkemesi başkâtibi olanlar için geçerli olan bu durum, diğer iki başkâtip için pek görülmez; onların daha ziyade kendi görev dairesi içerisinde kaldıkları anlaşılmaktadır.

Kadı, naip ve başkâtip gibi mahkeme görevlilerinin, mahkemede yaptıkları işlemler karşılığında bir takım vergi ve harçlar alındığından ve bunların miktarlarından önceki sayfalarda bahsedilmişti. Ancak bunların başkâtip ve kâtipler arasında ne suretle taksim edildiğine dair herhangi bir

²³⁹Edirne Ş.S. 265, s.1b.H.13 Rebiülevvel 1214/M.15 Ağustos 1799.

²⁴⁰Şer'iyye sicillerinde rastlanan birçok vakadan anlaşılın Edirne Sarayı'nın, köprülerin veya şehrin su yollarının tamiri gibi önemli konularda bizzat şer'atbaşkâtiplerinin ilgili mahallere gittiğidir.

bilgiye rastlanmamıştır. Öte yandan bu bahsedilen ücretlerden aldıkları payın yanı sıra altı ayda bir defa şehir masrafları kaleminden mutat olarak bir miktar ücret aldıkları görülür. Bu ücret, incelediğimiz dönem boyunca değişkenlik arz etmekteydi: 1789 yılında altı aylık 50 kuruş²⁴¹ iken 1828’de 500 kuruşa²⁴² kadar çıktığı görülüp “*ber-mut’âdbaşkâtib efendiye*” ibaresiyle kayıt altına alınmaktaydı.

Şurası açıktır ki Edirne Kadılığında görev yapan birçoğu müderris sınıfından olan başkâtipler, naipliğin dışında uhdelere aldıkları nakibüleşraf kaymakamlığı, vakıf yöneticilikleri gibi vazifeler ile şehrin tamamında gayet nüfuzlu bir konuma sahiptiler. Kadıların görev süresi birkaç yılla sınırlıyken bu görevlilerin yıllar boyunca aynı mahkemede görev yapmaları, ahali ve eşraf ile ilişkileri bizzat sağlamaları, görevlerinin bir müddet sonra oğullarına geçmesi ve nihayetinde bu görevlerin 6-7 kadar faklı ailenin içinde deveren etmesi gibi sonuçları beraberinde getirmiştir.

3.3. Kâtip ve Mukayyidler

Mahkemedeki kâtip ve mukayyidler, bugün elimizde binlerce örneği bulunan şer’iyye sicillerini bizzat kaleme alan, mahkeme görevlileri arasında sayıca kalabalık zümrelerden biridir. Padişah beratı ile başlayan mukayyidlik, kâtiplik derecelerinin ilk seviyesi olup istidat gösterilmesi durumunda sırasıyla kâtib-i sâlis, kâtib-i sâni ve nihayetinde başkâtipliğe kadar terfi edilebilirdi. Başkâtipler başlığı altında verilen örneklerde görüleceği üzere, bu süre birçok durumda yirmi yıldan fazla bir süreye tekabül etmekteydi.

Edirne Mahkemesinde vazife taksimi usulüyle teşekkül etmiş beş ayrı görev alanında hizmet gören kâtip ve mukayyidler görev ve sorumlulukları, ana hatlarıyla şöyledir: Davaların görüldüğü sırada duruşmaların usulünce kayda geçirilmesi, merkezden gelen ilgili ferman, berat, buyruldu, mektup gibi evrakların mahkeme siciline kaydedilmesi, mahkeme dışına gönderilecek çeşitli evrakın kaleme alınması, gerekli hâllerde mahkeme dışında görülen

²⁴¹Edirne ŞS. 227, s.70a. H.27 Recep 1203/M.23 Nisan 1789.

²⁴²Edirne ŞS. 343, s.31a. H.11 Şevval 1243/M.26 Nisan 1828.

dava ve işlerin²⁴³ kayıt altına alınması, ahalinin davalarıyla ilgili talep ettiği vesikaların hazırlanması ile naip ve başkâtibin görevleriyle ilgili vereceği diğer vazifelerin yerine getirilmesi.²⁴⁴

Edirne Kadılığının çalışma düzeninde, görev ve sorumluluk alanına giren vazifeleri, beş ayrı ihtisaslaşmış mahkemeye ayırarak kadroların da buna uygun olarak teşkil edildiğinden daha önce bahsedilmişti. Bu alt mahkemeler arasında, kâtip geçişleri görülse de genel itibarıyla kariyer ayırımına gidilerek her kâtibin kendi görev dairesinde ihtisaslaşması esastı. Her kâtip, kendi görev yaptığı mahkemenin dava ve işleriyle ilgilenir, her bir alt mahkemenin sicilleri de ayrı defter serileri hâlinde, belgeleri birbirine karıştırılmadan kayıt altına alınırdı²⁴⁵. Defterler ve başkâtipler gibi kâtipler de vazife alanlarındaki farklılıkları vurgulamak amacıyla, görev yaptıkları mahkemeye göre farklı şekillerde isimlendirilirdi.

Edirne Şer'iyye Sicillerinde yer alan müteferrik belgeler ile şuhûdu'l-hâl kayıtlarından derlediğimiz bilgilere göre Bâb Mahkemesinde görev yapan kâtipler; *bâb kâtibi*, *kâtib-i şerî'at*, *şerî'at kâtibi*, *kâtib-i vekâyi ve vekâyi kâtibi* gibi isimlerle diğer kâtiplerden ayrılmaktaydı. Bunlar *sicill-i mahfuz* ve *sicill-i mahfuz-ı defterlü* olarak adlandırılan sicillerdeki davalarda görev alarak bu defterlerin yazımından sorumluydular.

Askerî sınıfa ait miras davaları ve tereke işlemleriyle ilgilenen Askerî Kassam (Kısmet-i Askeriye) Mahkemesinde görev yapan kâtipler, *kâtib-i askerî* ve *askeriye kâtibi* olarak anılmaktaydı. Askerî sınıf dışında kalan ahalinin miras ve tereke işlemleriyle görevli Beledî Kassam (Kısmet-i Belediye) Mahkemesindekiler ise, *kâtib-i beledî* ve *belediye kâtibi* şeklinde kayıtlarda geçmektedir. Yalnız burada, birbirine benzer işler gören bu iki mahkemede de

²⁴³ Yerinde görülmesi iktiza eden davalar hariç olmak üzere, mahkeme dışında kâtiplerin görevlendirildiği işler genel itibarıyla, adli keşifler ile kamu bina ve yapılarının beledî keşif ve muayenelerinde gerekli kâtiplik hizmetinin yerine getirilmesini kapsamaktadır.

²⁴⁴ S.E.Karakuş, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)*, s.278-280.

²⁴⁵ İncelenen Edirne Şer'iyye Sicillerinde bu durumun istisnasını teşkil edebilecek tek durum, kassam defterlerinde görülen askerî sınıf ve reaya ayırımının net olarak tespitinde yaşanan güçlüktür. Gayrimüslimlere ait kassam defterleri bariz bir şekilde ayrı tutulmuşken, askerî sınıf ve gayr-ı askerî sınıf terekelerinde bu net ayrıma rastlamak mümkün değildir.

görev yaptığı anlaşılın Saidefendi-zâde Mehmed Tahir Efendi'nin durumuna değinmek gerekmektedir. Zira kendisi, diğer askerî ve beledî kâtiplerden farklı olarak 1787 yılından ²⁴⁶ itibaren belgelerde “*muhasebe kâtibi*” olarak geçmektedir. Göreve ne zaman başladığını tespit edemediğimiz Mehmed Tahir Efendi'nin bazı belgelerde askerî kâtiplerden olduğu belirtilse de bir süre Kısım-i Belediye Mahkemesinde başkâtiplik yapmış, ²⁴⁷ birkaç yıl sonra 1799'da ise görevini devretmişti ²⁴⁸. Askerî ve beledî kâtipler de dâhil olmak üzere birçok kâtip isminin aynı şuhûdu'l-hâl kayıtları arasında sıralandığı örneklerde ²⁴⁹ bariz bir şekilde Mehmed Tahir Efendi'nin “*muhasebe kâtibi*” olarak nitelendirilmesi nedeniyle, bu iki mahkemede muhasebe işlerinin de ayrı kâtipler tarafından yürütüldüğünü tahmin etmek mümkündür.

Çardak Mahkemesi, Edirne kadılarının yetkilerini devrettiği Çardak naibi vasıtasıyla, esnaf dükkânları ile çarşı ve pazar yerlerinin denetimi, narh fiyatlarının tespit edilerek uygulanması, ölçü ve tartılar ile ürün kalitesinin kontrolü gibi konularda görev yapmaktaydı. 1826 yılına kadar Edirne'deki varlığı bilinen bu mahkemenin yine ayrıca tutulmuş bir sicil defteri mevcuttur ²⁵⁰. İlgili başlıklarda bu mahkemeye ait bilgiler paylaşılmış olup yapılan işin mahiyeti gereği burada bir kâtibin görevli olduğu düşünülmektedir. Ancak hakkında herhangi bir belgeye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Haremeyn Teftişi Mahkemesi, Edirne'deki Haremeyn-i Şerifeyn Evkaf Nezaretine bağlı vakıfların dava ve işleri takip eden mahkemedir. Bir müddet naipler tarafından idare edilmiş ardından idaresi, İstanbul'dan tayin edilen Haremeyn-i Şerifeyn Müfettişi Vekillerine bırakılmıştı ²⁵¹. Ancak bu durum fazla sürmemiş, dört beş sene sonra müfettiş vekilleri de görevlerini Edirne'deki naip ve başkâtiplere ihale etmeye başlamıştı ²⁵². Burada uzun süre

²⁴⁶Edirne Ş.S. 225, s.22a. H.03 Zilkadde 1201/M.17 Ağustos 1787.

²⁴⁷Edirne Ş.S. 247. s.1b. (Tarihsiz)

²⁴⁸Edirne Ş.S. 265, s.1b. H.13 Rebiülevvel 1214/Mi.15 Ağustos 1799.

²⁴⁹Edirne Ş.S. 248, s.71a-74b.

²⁵⁰Edirne Ş.S. 334.

²⁵¹Edirne Ş.S. 252, s.58b-59a. H.03 Şaban 1207/M.16 Mart 1793.

²⁵²Edirne Ş.S. 317, s.5a. H.01 Safer 1214/M.05 Temmuz 1799; Edirne Ş.S.317, s.12a. H.01 Muharrem1215/M.25 Mayıs 1800.

sadece bir kâtibin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Zira 1792 tarihli bir mürasele ile mahkeme umurunun aksamaması nedeniyle mahkemeye kâtib-i sâninâsp edilmesi istenmişti²⁵³.

Bunlar dışında mahkeme kâtiplerinin buyruldu ile bazı görevlere tefrik edilmesine de rastlanmaktadır. Örneğin, 1801 yılında Bab Mahkemesi kâtiplerinden olan Kâtib-i Sâni Mustafa Sefaî Efendi, hanesinde ikamet ederek gece gündüz mürur tezkireleri işine memur edilmişti. Ücret olarak ise taraf-ı vilayetten aylık 100 guruş almaktaydı²⁵⁴. Yine şehir masraf defterlerinde görüldüğü kadarıyla kâtipler, “*ber-mu’tad*” olarak *kalemiye* ve *kâtibiye* adı altında bir miktar ücret almaktaydılar.

3.4. Muhzırbaşı ve Muhzırlar

Muhzırlar, Osmanlı mahkemelerinde emniyet ve nizama temin eden, tarafların ve ilgili kişilerin huzura getirilmesini sağlayarak duruşma güvenliğini üstlenen kolluk kuvvetidir. Mustafa Akdağ’ın tabiriyle muhzırlar, Osmanlı mahkemesinin bir nevi “adli polis örgütü”dür. Muhzırbaşılar ise muhzırların sevk ve idaresinden sorumlu olan amirleridir. Muhzırlığın kurumsal özellikleri, Osmanlı tarihi boyunca değişkenlik arz etmiştir. Muhzırların temin edildiği sınıflardan, görev sürelerine, aldıkları ücretlerden, muhzırbaşılığın tasarruf şekillerine kadar her yüzyılda farklı uygulamalar bulunmaktadır²⁵⁵.

İncelediğimiz dönemde, Edirne Mahkemesi Muhzırbaşılığının “*Kapuciyân-ı Dergâh-ı ÂliSîmİskemlecibaşılığınamerbût ve mubassas*” bir mukataa olduğu görülmektedir²⁵⁶. Başka bir ifadeyle, mezkûr isimle müzayedeye çıkan mukataa, tahakkuk eden ücreti peşinen hazineye ödeyen şahsa berat ile tevcih edilmekteydi. 1789 yılında Edirne Mahkemesinde muhzırbaşı iken vefat eden “*Bevvâb-ı Sultânî El-Hac Mehmed Ağa ibnAbdullah*”ın terekesindeki bilgiye göre, “*İskemle-i Sîm Hazret-i Cihândârî gediğine bâ-berât-ı alîşân mutasarrıf olan*” kişi, İstanbul’da bulunan Dergâh-ı ÂliBevvâbini Ocağı neferâtından olup

²⁵³Edirne Ş.S. 252, s.58b. H.20 Safer 1207/M.07 Ekim 1792.

²⁵⁴Edirne Ş.S. 267, s.60a. H.15 Recep 1216/M.21 Kasım 1801.

²⁵⁵R. Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, s.196.

²⁵⁶Edirne Ş.S. 301, s.29b. H.1229/M.1814.

Edirne’de Sarıcapaşa mahallesinde ikamet eden Es-Seyyid El-Hac Ömer Ağa idi²⁵⁷.

Merbut Edirne Mahkemesi Muhzırbaşılığı Mukataası’nın 1789 yılındaki iltizam fiyatı hakkında bilgiye rastlanmamışsa da 1804 senesinde Edirne Muhzırbaşılığınaba-berat mutasarrıf olan Mehmed Sadık Ağa tarafından 1,500 kuruş yıllık ücret mukabili Mehmed Emin Ağa’ya iltizam olunmuştu²⁵⁸. 1814 yılında ise mukataanın iltizam ücreti düşerek, aylık 50 kuruşa tevcih edildiği görülmektedir²⁵⁹. Edirne Muhzırbaşılığının hazine için bir gelir kaynağına dönüştürülmesi elbette sadece idarî bir tercih değil aynı zamanda devletin nakit ihtiyacının da gerektirdiği bir durum olduğu ortadadır. Ancak Edirne Mahkemesi gibi yoğun sayılabilecek bir mahkemedeki muhzırbaşılık mukataasının iltizam fiyatındaki düşüş, yoruma muhtaç görülen bilgilerdendir.

İltizam sahibi muhzırbaşılardan gelirleri, mahkeme marifetiyle görülen işlemlerden alınan harç ve vergi kalemlerinden olan *ibzariye* adlı bir ücretle karşılanmaktaydı. İncelediğimiz dönemde bunun, muhallefat işlemlerinde borcu ödenmiş tereke tutarının “binde iki buçuk” unispetinde olduğu görülmektedir²⁶⁰. Ayrıca altı ayda bir defa, mutat olarak muhzırbaşısına bir miktar ücret verilmekte ve bu tutar da vilayet masraf defterlerine yansıtılmaktaydı. Örnek vermek gerekirse, bu ücretin miktarı 1787 yılında 50 kuruş²⁶¹ iken 1828’de 100 kuruştur²⁶².

Edirne Kadılığında görev yapan muhzırbaşılardan sayıları hakkında elimizde net bilgi yoktur. Ancak mahkemede görülen bazı dava kayıtlarında, muhzırbaşılardan şahit olarak isimleri geçmektedir. Aynı yıl içerisinde belgelerde adı muhzır olarak görülen kişilerden hareketle Edirne Kadılığındaki muhzır sayısının her halükârda 10’dan fazla olduğunu tahmin etmek mümkündür.

Muhzırbaşılardan görev süreleri yönünden herhangi bir sınırlayıcı durumları bulunmamaktaydı. Muhzırbaşılardan ise iltizamların genelde bir yıllık

²⁵⁷Edirne Ş.S. 231, s.5b. H.01 Şaban 1203/M.27 Nisan 1789.

²⁵⁸Edirne Ş.S. 281, s.22a. H.13 Şaban 1220/M.06 Kasım 1805

²⁵⁹Edirne Ş.S. 301, s.29b. H.Safer 1229/M.Ocak-Şubat 1814.

²⁶⁰Edirne Ş.S. 250, s.31b-32a. H.Evahir-i Cemaziyelahir 1211/M.21 Aralık-30 Aralık 1797.

²⁶¹Edirne Ş.S. 253, s.29b. H.19 Cemaziyelevvel 1202/M.26 Şubat 1788.

²⁶²Edirne Ş.S. 343, s.31a. H.11 Şevval 1243/M.26 Nisan 1828.

olmasından dolayı muhızrbaşlarının görev süresinin de bir yıl olduğu şeklinde genel bir kanaat vardır. Ancak Edirne’de Sarıcapaşa mahallesinde sakin Ali Ağa ibn Ali’nin vefat ettiği tarihe kadar en az beş yıl müddetle kesintisiz olarak Edirne Mahkemesinde muhızrbaşılık görevini fiilen sürdürdüğü görülmektedir²⁶³. Doğal olarak muhızrbaşların da gerekli şartların sağlanarak devam ettirilmesi hâlinde, görev süreleri yönünden bir sınırlamaya tabi olmadıkları söylenebilir.

Muhızrların mahkemelerde görev yaparak bir nevi mübaşirlik ve kolluk vazifesi yaptıklarından bahsedildi. Ancak “*muhızır*”ın sadece mahkemelerde görev yapan kişilere hâs bir isimlendirilme olmadığı, bir nevi güvenlik görevlisi gibi farklı kurum ve kişiler tarafından da ücretleri ödenerek aynı adla istihdam edilebileceği görülmektedir. Zira aynı yıllarda Paşakapısı’nda da ücretleri taraf-ı vilayetten ödenen muhızrların, ihtiyaç hâlinde istihdam edilerek farklı işler için kullanıldıkları bilinmektedir²⁶⁴.

3.5. Diğer Görevliler

Osmanlı mahkemesinin kazalardaki değişmez görevlileri, yukarıda ayrı başlıklar altında unvanları belirtilen kadrolardan oluşmaktaydı. Bunlar dışında değişik yer ve tarihlerde ihtiyaca göre Osmanlı mahkemelerinde çeşitli adlar altında farklı görevliler istihdam edilebilmekteydi. Meselâ Diyarbakır’da, XIX. yüzyılın başlarında şer’î mahkemede görevli bir *tercüman* bulunmaktaydı²⁶⁵. Yine aynı yüzyılın ortalarında Mekke Kadılığında, zemzem suyu dağıtmak üzere ayrıca bir saka (*saka-i zemzem-i mahkeme*) bulunduğu ve yine mahkemede Rahman suresinin okunmasıyla vazifeli *murabbim* adı verilen görevlilerin varlığı dasabittir²⁶⁶. Edirne’de bu neviden beldeye özgü bir mahkeme

²⁶³Edirne Ş.S. 232, 97b. H.03 Rebiülahir 1205/M.10 Aralık 1790; Edirne Ş.S. 244, s.87b. H.05 Recep 1210/M.15 Ocak 1796.

²⁶⁴Sadık Emre Karakuş, *270 Nolu Edirne Şer’iyye Sicili (H.1216-1217/M.1801-1803)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011, s.225,386, 391,394,399,438.

²⁶⁵İ. Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s.234-235.

²⁶⁶Ahmet Cihan, “Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü/Gündelik Yaşamı: (Mekke Kadısı-1848)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXIV, İstanbul, 2004, s.103-104.

görevlisinin varlığına rastlanmamıştır. Ancak bilindiği gibi Edirne Kadılığının vazifeleri, tamamen ihtisaslaşmış dairelere göre taksim edilmiş bir hâlde yürütülmekteydi.

İncelediğimiz dönemde, Edirne Mahkemesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla önceki sayfalarda incelenenler dışında “*Mahkeme Kethüdâ*”sı da bulunmaktaydı²⁶⁷. Görevine ait detaylara şer’iyye sicillerine rastlayamasak da genel itibariyle diğer şehirlerde olduğu gibi mürasele ile görevlendirilip kadı ve naibin emri altında mahkemenin mutemetlik ve veznedarlık gibi idarî işlerini yerine getirdiği düşünülmektedir²⁶⁸.

Çukadâr, günümüz sözlüklerinde *çuhadar* olarak geçmekte olup daha ziyade, resmî bir dairenin dışarıdaki ayak işlerine bakan görevli olarak tarif edilmektedir. Edirne Kadılığında, en azından bir çuhadarın görev yapmakta olduğu, yukarıdaki tarife uygun bir şekilde, kadı ve naibin şehiriçi yazışmalarını iletme gibi vazifeler verildiği görülmektedir²⁶⁹.

Edirne Mahkemesi, “*Mahkeme Binası*” başlığında detaylarına yer verildiği gibi incelediğimiz dönemin başlarında Siti Sultan Cami’nin hemen bitişiğindeki arazide bulunan müstemilatlı bir yapıydı. Burada, mahkeme görevlilerinin ulaşım ihtiyacı için “*mahkeme ahır*”nda atların bulunduğu ve bunlara bakmak için *seyis*lerin görevlendirilmiş olduğu görülmektedir²⁷⁰. Hâliyle, bu seyisleri de mahkeme görevlileri arasında saymak icap eder. Lâkin burada ilginç olan husus, mahkeme ahırının varlığını ve burada seyislerin görev yaptığını, ancak bir seyisin adlî bir olayı nedeniyle öğrenebilmemizdir. Şayet seyisin adlî davası vuku bulmasaydı, şer’iyye sicillerinde ya da diğer belgelerde bu neviden görevlilerin varlığını müşahhas olarak göremeyecektik. Zira bu tür hizmetlilerde, görevlendirme ve ücretlendirmelerine dair herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır. Bu tür hizmetliler, büyük ihtimalle kadı veya

²⁶⁷Edirne Ş.S. 230-A, s.38a-51b. H.07 Recep 12057M.12 Mart 1791.

²⁶⁸R. Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, s.194.

²⁶⁹Edirne Ş.S. 256, s.15b-20b. H.21 Zilhicce 1212/M.06 Haziran 1798.

²⁷⁰“*Diyar-ı Mısıriyye’de İskenderiye abalisinden olup Edirne mahkemesinde seyislik yapan Ebu Dohur çırağı Salih bin Abdullah 29 Cemaziyevvel 1226 tarihinde gaib-i münkati ile gaip olup hayat memati meçhul olmağla, beytutet ettiği mahkeme ahurunda zıbur eden eşyaları*” için bkz. Edirne Ş.S. 294, s.101a. 09 Cemaziyelahir 1226/M.22 Haziran 1811.

naibin şifahî emri üzerine istihdam edilmekteydi. Takdir edilen ücretleri ise mahkemede yapılan işlemler karşılığı alınan vergi ve harçlarda, *hüddâm-ı mahkeme* olarak genel bir tabirle gösterilen kaleminden ödenmekteydi. Aynı kapsamda, çeşitli hizmetlilerin mahkemelerde görülen lüzum üzerine farklı alanlarda istihdam edilebileceğini söylemek mümkündür.

4. Mahkeme Binası

Genel kabule göre Osmanlılar zamanında XIX. yüzyılın başlarına kadar İstanbul da dâhil olmak üzere birçok şehirde, mahkeme binası olarak tahsis edilmiş ayrı bir bina bulunmamaktaydı. Kiracılık usulüyle tutulmuş, kadıların oturduğu herhangi bir konak, mahkeme binası niteliği taşırdı²⁷¹. Çoğu durumda, konağın bir bölümünde kadıların ailesi oturur, diğer kısmı ise mahkeme işleri için kullanılırdı²⁷².

Edirne’de ise yukarıda genel çerçevesi çizilen uygulamalardan farklı olarak şer’î mahkemeye ayrı bir bina tahsis kılınarak yerinin sabit olduğu görülür. İlk mahkeme binası, önceleri Kaleiçi’nde Firuzağa Camii civarında iken²⁷³ 1700 yılında Kaleiçi’nde çıkan büyük yangından sonra sur dışına taşınmıştı²⁷⁴.

1700’lü yılların başında taşınılan yeni bina, Siti Sultan Camii’nin hemen alt tarafındaydı. Mahkeme binasının yeri, bugün itibarıyla Sabunî mahallesi²⁷⁵ sınırları içinde yer alan Edirne Lisesi’nin kurulu bulunduğu alana tekabül etmektedir. Bu alan, Edirne’nin fethinden önce Latin mezarlığı olarak kullanılmakta olup sur dışındaki ilk Müslüman yerleşim yerleri arasındadır.

²⁷¹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1994, s.48-49.

²⁷² R. Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, s.150-151.

²⁷³ 1718 yılında vefat eden Arapzade Muhammed Efendi’nin manzumesinde geçtiğine göre, mahkeme binasının yanında Haydar Baba ve Orman Baba’nın türbeleri bulunmaktaydı. Bkz. Selami Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yay., İstanbul, 2008, s.151-156.

²⁷⁴ Rifat Osman, *Edirne Rebnümâsı*, Edine Vilayet Matbaası, Edirne, 1920, s.57.

²⁷⁵ Bugün Sabunî Mahallesi sınırlarında bulunan mahkeme binası, geriye doğru sırasıyla Sevindik Fakih, Karaca Bevvab ve Siti Sultan Mahallesi sınırları içindeydi.

Mahkeme binasının burada bulunması nedeniyle sokağın adı uzun yıllar “*Mahkeme Bayırı*” olarak kaldı²⁷⁶. Bugün ise aynı sokağın adı, “*Lise Bayırı*” olarak geçmektedir. 01 Temmuz 1801 tarihli bir belgeden anladığımız kadarıyla, bina civarında “*mahkeme ahır*” ismiyle anılan bir ahır bulunmakta ve Edirne Mahkemesinde görevli seyisler de burada ikamet etmekteydi²⁷⁷. Nitekim Edirne Kadılığının kalabalık kâtip ve görevli kadrosu göz önüne alındığında buradaki konağın çok katlı, müstemilatlı ve bahçeli bir yapı olduğunu tahmin etmek güç değildir. Zira nüfus sayımı sırasında Edirne Mahkemesinde olan nüfus kayıt altına alındığında 42 yaşında olan Edirne Kadısı Ahmed Necib Efendi ile birlikte 9 yaşındaki oğlu Mehmed Necmeddin, yiğenleri Süleyman (13) ve Mehmed (10), Kethüha Mehmed Salih, Vekilharç Mehmed Aziz, Kassam Çukadarı Halil, Aşçı Yamağı Ahmed ve tebaadan kişilerin mahkeme binasında oldukları görülür²⁷⁸.

İncelediğimiz dönemde Edirne'deki mahkeme binası konusunda ikinci bir değişiklik 1826 yılında Yeniçeri Ocağının lağvedilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın yazdıklarına göre; Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Kaleiçi'ndeki Edirne Yeniçeri Ağalığına ait olan geniş *Ağakapısı* dairesi, şer'î mahkemeye devredilmişti²⁷⁹. 02 Temmuz 1793 tarihli *Ağakapısı*'nın hemen yanındaki bir mülk satışından anladığımız kadarıyla bu bina, o yıllarda Derunhisar'da Firuz Ağa Mahallesi sınırları dâhilinde olup bitişiğinde boş bir arsa, yol ve evler bulunmaktaydı²⁸⁰. Yine, 1854 tarihli Fransız Albay Osmon'tun çizdiği planda Mahkeme yeri olarak belirtilen alan, aynı bölgeye tekabül etmekte²⁸¹ ve Bâdi Efendi'nin yazdıklarıyla da²⁸² tutarlılık

²⁷⁶ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, İstanbul, 1939, s.357.

²⁷⁷ “*Diyar-ı Mısıryye’de İskenderiye abalisinden olup Edirne mahkemesinde seyislik yapan Ebu Dobur çirağı Salih bin Abdullah 29 Cemaziyevvel 1226 tarihinde gâib-i münkati ile gâip olub hayat memati meçbul olmağla, beytutet ettiği mahkeme ahırında zühur eden eşyaları*” için bkz. *Edirne* ŞS. 294, s.101a. H.09 Cemaziyelahir 1226/M.01 Temmuz 1811.

²⁷⁸ *BOA., NFS.d.*, 4230 s.1. H.1249/M.1833-1834

²⁷⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C.XII, s.174.

²⁸⁰ *Edirne* ŞS. 240, s.26b. H.23 Zilkadde 1207/M.02 Temmuz 1793.

²⁸¹ Alexandra Yerolympos, *Urban Transformations in the Balkans (1820-1920) Aspects of Balkan Town Planning and the Remaking of Thessaloniki*, University Studio Press, Thessaloniki, 1996, p.92.

²⁸² Ahmed Bâdi Efendi'nin Riyaz-ı Belde-i Edirne adlı eserinde *Mahkeme Sokağı* ile *Mahkeme Odaları Sokağı*'nın “Hisar'da Firuzağa Camii civarında” olduğu kaydedilmekle birlikte

göstermektedir. Netice itibariyle bu binanın en geç yüzyıl ortalarında şer'î mahkeme tarafından kullanıldığını ifade etmek mümkündür.

Doğal olarak 1826 yılından sonra Edirne'de biri Siti Sultan Camii'nin yanında, ikincisi Firuzzağa Camii'nin yakınında olmak üzere Edirne Kadılığına ait ve mahkeme binası olmaya uygun iki adet bina bulunmaktaydı. Ancak incelediğimiz dönemde bu binalar arasında herhangi bir taşınma olup olmadığı ya da binaların kullanımında nasıl bir işbölümüne gidildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmadı. Bu konuda yaklaşık tarihler vererek çeşitli tahminlerde bulunmak mümkünse de 1891 yılında mahkemenin, Paşakapısı avlusunda yapılan beş odalı yeni binaya taşındığını²⁸³ belirtmekle iktifa edelim.

İncelediğimiz dönem itibariyle mahkeme binasının yeri konusunda belirtilmesi gereken başka bir husus, Edirne Mahkemesinin bariz bir işbölümüne dayanan çalışma düzeni dâhilinde, sadece esnafının iş ve davaları ile ilgilenen *Çardak Mahkemesi* adlı alt mahkemenin olduğu ve 1826 yılına kadar varlığı bilinen bu mahkemenin yukarıda bahsettiğimiz binadan farklı bir yerde olduğudur. "Çardak Naibi" idaresinde olan ve 1826 yılına kadar varlığı bilinen bu alt mahkemenin yeri net olarak tespit edilememişse de büyük ihtimalle çarşı ve pazar yerlerine yakın Suriçi civarında bir bölgedeydi.

5. Sonuç

İncelediğimiz dönem itibarıyla Edirne Kadılığı hakkında ortaya çıkan netice, birçok açıdandığı Osmanlı kazalarından farklı özelliklere sahip olduğu yönündedir. Öncelikle Edirne'de, diğer kazalardan farklı olarak yeri sabit bir mahkeme binasının olduğu, 1826'dan sonra mevcut mahkeme binasına bir de *Ağakapısı* binasının eklendiğini hatırlatmakta yarar vardır.

Edirne Mahkemesinin önemine ve işlem hacmine binaen ortaya çıkan bu durum, aynı zamanda Edirne Kadılığında bir nevi alt mahkemeler ile buna uygun ihtisaslaşmış kadrolar teşekkül etmesine neden olmuştur. Elbette bu

Mahkeme Bayırı Sokağı [Siti] "Sultan Camii kurbunda" olarak kaydedilmiştir. Bkz. AhmedBâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne-20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi*, Haz: Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayınları No:148, İstanbul, 2014, C. I/II, s.940.

²⁸³*Edirne Vilâyet Salnâmesi* H.1319 (M.1901-1902), s.921.

durum, “payitaht-ı kadim” olan Edirne’nin her yönden ayrıcalıklı ve kendini özgü yönetim anlayışıyla da alakalıdır. Zira şehir idaresinde *ulema* kesimi yöneticilerinde görülen Edirne’ye has uygulamaların benzerini, *ümera* zümresinde de görmek mümkündür.

Edirne’de şer’î mahkemenin çalışma düzeni, bariz bir ihtisaslaşma ve vazife taksimi esasına dayanmaktaydı. Teşekkül eden teşkilatlanmanın en üstünde, çoğu zaman görevinin başında olan Edirne kadıları ve ona bağlı olarak vazifelerini yerine getiren beş farklı alt mahkeme bulunmaktaydı. Bu mahkemeler, ayrı naipler, kassamlar ve bazen de başkâtipler tarafından idare edilen *Bâb Mahkemesi*, *Askerî Kassam Mahkemesi*, *Beledî Kassam Mahkemesi*, *Çardak Mahkemesi* ve Edirne’de bulunan Haremeyn-i Şerifeyn Evkafına bağlı vakıfların işlerini görmek üzere *Haremeyn Teftişi Mahkemesi* olarak isimlendirilen mahkemelerden oluşurdu. Bu alt mahkemelerin yönetiminde bulunan naipler ve kassamlar dışında kendilerine verilen vazifeleri yerine getiren kalabalık bir görevli kadrosu bulunmaktaydı. Bu kadrolar; başkâtip, kâtib-i sâni, kâtib-i sâlis, mukayyid, ser-muhzır, muhzır, kethüda ve çukadar gibi unvanlar altında iş görürlerdi.

Bu alt mahkemelerde çalışan başkâtip ve kâtiplerin dahi görev yaptıkları mahkemeye göre farklı şekillerde isimlendirildiği görülmüştür. Örneğin Bâb Mahkemesinde görev yapan başkâtipler “*Ser-küttâb-ı Şerî’at*”, Kısmet-i Askeriyye Mahkemesinde görev yapanlar “*Ser-küttâb-ı Askerî*” ve Kısmet-i Belediye Mahkemesinde görev alanlar “*Ser-küttâb-ı Beledî*” olarak isimlendirilmekteydi. Bu mahkemelerde mukayyidlikle başlayan kâtiplik ve daha sonra başkâtiplik süreçleri örnek vakalar üzerinden tahkik edilerek bu görevlerin babadan oğula geçen bir mahiyette oldukları da tespit edilmiştir.

Şurası açıktır ki Edirne Kadılığında görev yapan birçoğu müderris sınıfından olan başkâtipler, naipliğin dışında uhdelere aldıkları nakibüleşraf kaymakamlığı, vakıf yöneticilikleri gibi vazifeler ile şehrin tamamında gayet nüfuzlu bir konuma sahiptiler. Kadıların görev süresi birkaç yılla sınırlıyken bu görevlilerin yıllar boyunca aynı mahkemede görev yapmaları, ahali ve eşraf ile ilişkileri bizzat sağlamaları, görevlerinin bir müddet sonra oğullarına geçmesi ve nihayetinde bu görevlerin altı-yedi kadar farklı ailenin içinde

deveran etmesi gibi sonuçları beraberinde getirmiştir. Ayrıca Edirne'nin eski başkent olması nedeniyle 1840 yılına kadar şehre müftü dahi atanmadığı göz önüne alındığında, kaza müftüsü kadrosunun yokluğundan doğan boşluğun da Edirne mahkemesindeki müderris kökenli görevliler tarafından doldurulduğunu tahmin etmek de güç değildir.

Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.): Edirne Şer'iyeye Sicilleri (Edirne ŞS.):223; 225; 226; 230-A; 232; 234; 237; 238; 240; 243;244;245;246;247;249;250;252;253; 256;258;265;274;276;278;281; 294; 298;302;303;305; 311, 317, 320, 334, 343, 351, 361.Hatt-ı Hümayun (HAT.): 595-29196. Cevdet Adliye (C.ADL.): 9-600; 62-370. Nüfus Defterleri (NFS.d.): 4230.

AHMED BÂDÎ EFENDÎ; Riyâz-ı Belde-i Edirne-20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi, Haz: Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu, 3 Cilt, Trakya Üniversitesi Yayınları No:148, İstanbul, 2014.

AHMED CEVDET PAŞA; Târîh-i Cevdet, C.VII, 2. Tab', Dersaadet, 1309.

AHMED CEVDET PAŞA; Târîh-i Cevdet, Tertib-i Cedîd (C.1-12), 3 Cilt, Haz.: Sadık Emre Karakuş-Murat Babuçoğlu, TOBB Kültür Yayınları, Ankara, 2017.

CİHAN, Ahmet; "Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü/Gündelik Yaşamı: (Mekke Kadısı-1848)", Osmanlı Araştırmaları, S. XXIV, İstanbul, 2004, s.99-126.

ÇADIRCI, Musa; Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 2. Baskı, TTK. Yayınları, Ankara, 1997.

EDİRNE VİLAYET SALNAMESİ, H.1319 (M.1901-1902).

ERGENÇ, Özer; XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Aralık, 2012.

İPŞİRLİ, Mehmet; “Bab Mahkemesi”, TDVİA, C.IV, İstanbul, 1991, s.362.

KARAKUŞ, Sadık Emre; 270 Nolu Edirne Şer’iyye Sicili (H.1216-1217/M.1801-1803), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011.

KARAKUŞ, Sadık Emre; Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2018.

KAZANCIGİL, Ratip; Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994), Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul, 1999.

ORAL, Onur; Edirne Kadınları, T.C. Edirne Valiliği Yay., İstanbul, 1999.

ORTAYLI, İlber; Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1994.

ÖZDEMİR, Rifat; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998.

PEREMECİ, Osman Nuri; Edirne Tarihi, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, İstanbul, 1939.

RİFAT OSMAN; Edirne Rehnümâsı, Edine Vilayet Matbaası, Edirne, 1920.

ŞÂNÎ-ZÂDE MEHMED ATAULLAH EFENDİ; Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821), Haz: Ziya Yılmaz, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008.

ŞİMŞEK, Selami; Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü, Buhara Yayınları, İstanbul, 2008.

ŞİMŞEK, Selami; Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi: Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri.

TAKVİM-İ VEKAYİ, H.1248, defa 44.

UNAN, Fahri; “Mevleviyet”, TDVİA, C.XXIX, Ankara, 2004, s.467-468.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1988.

YEROLYMPOS, Alexandra; Urban Transformations in theBalkans (1820-1920) Aspects of Balkan Town Planning andtheRemaking of Thessaloniki, University StudioPress, Thessaloniki, 1996.

YEROLYMPOS, Alexandra; “A ContributiontotheTopography of 19th Century Adrianople”, Balkan Studies 34/1, Thessaloniki, 1993, p.49-72.